

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 396.1

І. П. Андрусяк

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії, історії та філософії права
Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету “Львівська політехніка”,
airyna2016@gmail.com

ЖІНКИ-ФІЛОСОФІНІ, АРИСТОТЕЛЬ ТА МІСЦЕ ЖІНОК У НАУЦІ

© Андрусяк І. П., 2019

Досліджено проблему меншості жінок у науці, акцентовано на впливі гендерних стереотипів на вибір професії, роду та виду діяльності. Наголошено, що жінки вкрай рідко стають об'єктом спеціальних філософських досліджень.

Проаналізовано праці Аристотеля, його ідеї щодо організації полісу і його громадян, висловлювання античних мислителів про жінок.

Ключові слова: жінки в історії; доступ до освіти; упередження; жінки-філософині; античні мислителі; громадянське суспільство; соціальна справедливість; рівність статей.

И. П. Андрусяк

ЖЕНЩИНЫ-ФИЛОСОФЫ, АРИСТОТЕЛЬ И МЕСТО ЖЕНЩИН В НАУКЕ

Исследуется проблема меньшинства женщин в науке, акцентировано внимание на влиянии гендерных стереотипов при выборе профессий, рода и вида деятельности. Отмечено, что женщины крайне редко становятся объектом специальных философских исследований.

Проанализированы труды Аристотеля, его идеи по организации полиса и его граждан, высказывания античных мыслителей о женщинах.

Ключевые слова: женщины в истории; доступ к образованию; предубеждения; женщины-философы; античные мыслители; гражданское общество; социальная справедливость; равенство полов.

I. P. Andrusyak

Institute of Law, Psychology and Innovative Education
Lviv Polytechnic National University,
Department of Theory, History and Philosophy of Law,
Ph. D.

PHILOSOPHIC WOMEN, ARISTOTEL AND PLACE OF WOMEN IN SCIENCE

The article explores the problem of a minority of women in science, focuses on the influence of gender stereotypes in choosing professions, gender and type of activity. It is noted that women rarely become the subject of special philosophical research.

The works of Aristotel were analyzed, his ideas on the organization of the policy and its citizens, the statements of ancient thinkers about.

Key words: women in history; access to education; prejudices; women philosophers; ancient thinkers; civil society; social justice; gender equality.

Постановка проблеми. Тривалий час жінки не мали права здобувати вищу освіту і, як наслідок, відсоток жінок у науці менший порівняно з чоловіками. Попри усі перепони, які створювало суспільство, все ж жінки добивались успіхів і досягали високих результатів у різноманітних галузях наукових знань. Проаналізувавши дані Інституту статистики ЮНЕСКО, можна дійти висновку, що сьогодні в Україні високий відсоток жінок в університетах – студенти-бакалаври – 52 % жінки, 48 % – чоловіки. Однак небагато жінок роблять кар'єру в науці. Є чимало підводних каменів – починаючи зі стереотипів, з якими стикаються дівчата, закінчуючи наявністю родинних обов'язків та упередженістю, з якою жінки можуть зіштовхнутися під час вибору професії [1].

Аналіз дослідження проблеми. Діяльність жінок в науці, зокрема, надбання жінок-філософинь вивчали О. Волянська, Г. Власюк, В. Пугач. Окремих аспектів учень Аристотеля, зокрема ролі та статусу жінок у громадянському суспільстві, торкались Б. Рассел, Дж. С. Міл, Р. Г. Коцин.

Мета статті – відобразити жіночі здобутки в науці, зокрема у філософських наукових доробках. На прикладі учень Аристотеля продемонструвати, що міркування про те, ким є жінка, яке її місце у громадянському суспільстві, чи може жінка бути повноправним членом суспільства, турбувало людей ще з часів античності.

Виклад основного матеріалу. Філософія – особлива форма пізнання світу, вивчає найзагальніші суттєві характеристики і фундаментальні принципи реальності і пізнання, буття людини, відносини людини і світу, найістотніші характеристики людського ставлення до природи, суспільства та духовного життя у всіх його основних проявах [2, с. 756]. Оскільки згадок про жінок-філософинь небагато, можна дійти висновку, що жінки не здатні пізнавати світ, осягати духовне життя, міркувати про організацію громадянського суспільства, брати участь в політичному житті. Так склалось історично, що жінки відсторонені від історії розвитку людства, їхній внесок в наукові знання залишається малопоміченим. В словниках, підручниках, посібниках про жінок-філософинь пишуть вкрай рідко або взагалі не згадують [3].

Сьогодні науковці намагаються виправити цю ситуацію, все частіше про жінок пишуть в наукових дослідженнях. О. Волянська зазначає, що світову філософію у всьому її багатющому різноманітті створили чоловіки. Жінки в її історії – рідкісні винятки. Богиня мудрості Афіна Паллада з'явилася на світ не з материнського лона, а з голови Зевса-громовержця. Філософія була народжена творчим генієм чоловіка [4].

Г. Власюк у статті “Жінка в українській науці: непрохана гостя”, надзвичайно точно, за допомогою мовних епітетів, описує поділ на “жіночі” та “чоловічі” галузі занять у науці. Ще з часів навчання Ганна згадує, що жінок з факультету філософії порівнювали з морськими свинками. Ця тваринка, мовляв, і не дуже морська, і не дуже свинка. Так і жінка філософ – і не дуже філософ, і не зовсім жінка. Авторка наводить дані Центру дослідження суспільства, які вказують на низку інших гендерних проблем у вищій освіті:

- Зменшення кількості жінок на кожному наступному щаблі академічної кар'єрної драбини – серед випускників та випускниць вишів, що мають ступінь бакалавра, жінки становлять 76 %, магістра – 69 %, жінок-кандидаток наук 43 %, а докторок – 33 %.

- Невелика кількість жінок на керівних посадах – серед 234 ректорів вишів III–IV рівнів акредитації лише 20 жінок – близько 9 %, а за всі роки незалежності Україна не мала жодної жінки – міністра освіти.

- Жінки-науковці заробляють менше, ніж чоловіки. Вищий за 4500 грн дохід отримують 23,9 % чоловіків і всього 12 % жінок, тоді як менше ніж 3000 отримує майже половина викладачок і 41,3 % викладачів [5].

“Філософині: хоробрі і розумні”, так називається стаття Вероніки Пугач, в якій вона досліджує наукові доробки Ганни Арендт, Гертруди Елізабет Маргарет Енском, Елоїзи, Маргарет Кавендиш, Джудіт Батлер, Енн Конвей, Емілі дю Шатле, Гільдегарди Бінгенської, Мері Естл [6].

З праць професорки філософського факультету університету штату Мічиган Роді Гадаси Коцин, яка досліджує історію філософії, феноменологію, етику, філософію фемінізму, дізнаємось, що ще в 1690 р. Жиль Менаж видав латинською мовою “Історію філософів-жінок”. У цій праці Менаж намагався класифікувати і назвав імена приблизно двадцяти грецьких жінок-філософів, що жили між XII ст. до н. е. У 1984 р. цю працю переклала Беатрис Г. Цедлер англійською мовою [7, с. 33].

Міркування про те, ким є жінка, яке її місце у громадянському суспільстві, чи може жінка бути повноправним членом суспільства, з’являються ще за часів античності. Доволі обережно потрібно підходити до вивчення і аналізу праць мислителів. Інколи їхні міркування антижіночні, закликали нехтувати жінками, іноді, навпаки, відображали тогочасне буття суспільства і в наукових дискусіях прагнули вирішувати питання рівності. Адже міркування мислителів не є догмами. Саме в наукових дискусіях народжується істина. Аристотель ставив під сумнів міркування Сократа і Платона щодо зневажливого бачення жінки у полісі. Антифон задавав питання: чи варто чоловікові одружуватись, бо відповідальність за сім’ю прирівнюється до страждань. Демокрит стверджував, що нема гіршої образи для чоловіка, як бути під владою жінки. Попри принизливі висловлювання античних мислителів про жінок, є ще багато цікавого в їхніх працях, що заслуговує на увагу науковців і серйозне подальше вивчення.

Праці Аристотеля створили глибоку інтелектуальну основу розвитку античної Греції. Цікавими й актуальними сьогодні є його ідеї щодо організації полісу і його громадян у праці “Політика”. Відомий англійський філософ Бертран Рассел (1872–1970), досліджуючи інтелектуальні надбання Аристотеля, зокрема працю “Політика”, дійшов висновку, що: “Аристотель не вірив у рівність. Та коли визнати підлеглість жінок і рабів, лишається ще питання, чи мають бути політично рівними всі громадяни” [8, с. 169]. Рассел погоджується з Аристотелем, що рівність всіх громадян могла б призвести до перевороту в державі, але для заможних громадян це було б бажаним, бо всі перевороти спрямовані на врегулювання власності.

Міркування Аристотеля про підготовку жінок і дітей до участі в політичному житті держави заслуговують на окрему увагу. “Оскільки будь-яка сім’я є складовою держави, а всі люди є складовими сім’ї і оскільки доброчесності окремих частин повинні відповідати чеснотам цілого, то необхідно і виховання жінок і дітей поставити у відповідне відношення до державного ладу; і якщо це не байдуже державі, яка прагне до достойного устрою, то потрібно мати також достойних дітей і достойних жінок. І з цим потрібно рахуватись, тому що жінки становлять половину всього вільного населення, а з дітей потім виростають учасники політичного життя” [9, с. 401]. Наведене чітко демонструє: мислитель переконував, що від жінки, від її становища в суспільстві залежить майбутнє суспільства. Адже пригноблена жінка буде рости і виховувати пригноблених людей. Тільки вільна жінка, свідомо своєї гідності, належно пошанована в сім’ї та громаді, може виховувати достойних і гідних людей.

Тема участі жінок у збройних конфліктах сьогодні для України актуальна і жваво обговорюється. Жінки-воїни є, але вони “невидимі” для багатьох політиків, державних діячів, та й зрештою, для багатьох громадян України. Сьогодні, в сучасному світі, можемо почути обговорення, на кшталт того, чи притаманні жінці ті доброчесності, які ще Аристотель описував у “Нікомаховій етиці” – мужність, відвага, безстрашність, честь, розсудливість [10, с. 117–131]. Чи може жінка поєднати свою біологічну та соціальну ролі – бути матір’ю і солдатом?

Такі питання виникають в пересічного українця, коли згадують про жінок у війську й армії. На прикладі лакедонської держави, столицею якої була Спарта, Аристотель міркує, по суті, про можливість для жінки вивчати військову справу: “Як чоловіки і жінки є складовими сім’ї, так і державу необхідно ділити на дві частини – на чоловіче і жіноче населення. За того державного ладу, де погано йдуть справи зі становищем жінок, половина держави неминуче виявляється беззаконною. Це і сталося в Лакедемоні: законодавець, прагнучи, щоб держава стала загартованою, цілком досяг своєї мети щодо чоловічого населення, але знехтував цим стосовно жіночої частини

населення” [9, с. 429]. На думку Аристотеля, в той час, коли чоловіки перебували довгий час у військових походах, жінки вели свавільний і розкішний образ життя, чим заподіяли багато шкоди державі. “Це яскраво проявилось при вторгненні фіванців: користі тут, як і в інших державах, жінки не принесли ніякої, а спричинили більше сум’яття, ніж вороги” [9, с. 429]. Аристотель вважав, що військове життя має багато чинників для формування чеснот у людини. Чоловіки, пройшовши випробуваннями війнами, набували цих чеснот, а жінки залишались на примітивному рівні й не приносили ніякої користі державі.

До учень Аристотеля, зокрема, до античного бачення жінки, апелювали революціонери доби Французької революції, звертаючись до громадянки, демобілізованої з війська через її стать: “Жінкам нічого робити у війську. Маємо невтомно повторювати їм: Громадянки! Вам личить бути лише у батьківському домі чи під чоловіковим дахом, біля узголів’я ліжка ваших хворих чи немічних батьків, біля колиски новонародженої сім’ї. Деінде вам бути недоречно. Зброю і битви полишіть нам. Ваше завдання зовсім не у тому, щоб знищувати безжалісного ворога, воно значно спокійніше – робити чоловіків щасливими. Республіка очікує від вас чогось більшого за перемогу: саме ви, вірні подруги чоловіка, прищепите наступному поколінню *античні нрави*, без яких ми не зможемо обійтись, якщо хочемо бути вільними та гідними найпрекраснішої з усіх революцій” [11, с. 84]. З наведеного бачимо, як по-різному можна трактувати вчення Аристотеля.

Дуалізм і парні протилежності простежуються у міркуваннях Аристотеля. З одного боку, він розмірковує про те, що держава складається із населення, яке поділене на дві статі, й законодавцю необхідно пам’ятати, що примітивна й обмежена жінка не сприятиме розвитку держави, а з іншого боку, прирівнює статус жінок до статусу дитини і доводить, що жінка не здатна міркувати. Рода Гадаса Коцин, досліджуючи праці Аристотеля, також вказує на суперечності в міркуваннях мислителя: “У своїй “Політиці” Аристотель рекомендував, щоб діти громадян, як дівчатка, так і хлопчики, здобували освіту. Він вважав, що буде краще, коли дівчата виходитимуть заміж трохи пізніше, ніж велів звичай, чи якщо чоловік і дружина будуть ближчі за віком, ніж було заведено в ті часи в Афінах. Однак філософ рекомендував тільки незначні зміни юридичного й політичного статусу жінок-громадян. Він стверджував, що це і природно, й доцільно, коли в сім’ї чоловік керує дружиною” [7, с. 43].

Джон Стюарт Міл у своїй праці “Поневолення жінок” також не оминув увагою Аристотеля. Порушуючи питання соціальної справедливості, Дж. С. Міл задає незручне питання: чи існувало коли-небудь панування, яке не здавалось би природним тому, хто панує? На його думку, саме Аристотель поділяє людей на два класи – нечисленний рабовласників і величезний рабів. Рабами була переважна більшість представників чоловічої статі й усі жінки. “Не хто інший, як Аристотель, чий інтелект дав могутній поштовх розвитку людського мислення, мав саме таку думку, без найменшого сумніву чи застереження, і трималася вона на тих самих пересудах, на яких звичайно тримається твердження про домінування чоловіків над жінками: існують, бачте, різні натури людей, вільні й рабські” [12, с. 377].

Сім’я в “Політиці” Аристотеля є складовою держави як підлеглий державний орган. Внаслідок такого трактування сім’ї стосовно держави сімейні відносини перебувають у відношенні тотожності з політичними відносинами.

Ставлення чоловіка до жінки подібне до відношення між главою держави і народом. Це управління не є владою деспотичною, а правління вільного над вільною. На думку Аристотеля, природою закладено, що жінка не здатна приймати рішення і потребує влади чоловіка над собою. “Мужчина щодо жінки: перший за своєю природою вищий, друга – нижча, і ось перший володарює, друга знаходиться в стані підлеглості. Цей принцип повинен неминуче панувати і у всьому людстві” [9, с. 383]. В основу відносин батька та дітей покладена царська влада, побудована на любові й перевазі розумової зрілості. “Влада батька над дітьми уподібнюється владі царя: батько править дітьми внаслідок своєї любові до них і внаслідок того, що він старший за них, а такий вид влади і є саме царською владою” [9, с. 398].

Для правильного розуміння сучасного стану гендерної проблематики необхідно досліджувати історію відносин чоловіків і жінок. Аристотель в своїх працях міркував як представник античного

світу, він відображав тогочасний статус жінок античної Греції. З його праць робимо висновок, що античні жінки були другорядними фігурами. В працях Аристотеля жінкам відведена роль пасивних, незначних, побічних персонажів, яким місце лише за закритими дверима дому. Однак його ідеал – інтелектуально зрілі громадяни полісу, як чоловіки, так і жінки. Він не вимагав експлуатації жінок, вважав, що їх треба допускати до громадянського життя. В “Політиці” Аристотеля можна знайти багато міркувань, які відповідають баченню гендерної проблематики в сучасному світі. Ентоні де Ясаї, один з найоригінальніших політичних мислителів сучасної Європи, стверджує, що формування держави починається з чистішої поразки [13, с. 31]. Жінки упродовж століть потерпали від поразки у боротьбі за рівність статей. І сьогодні дискримінація, тиск стереотипів, гендерна нерівність залишились тими невирішеними проблемами, над якими міркував ще Аристотель.

Висновки. В XIX ст. дебатували про загрози і ризики здобуття жінками вищої освіти: присутність жінок в університетах могла заважати студентам зосереджуватись на навчанні, медики доводили, що розвинений жіночий мозок призведе до атрофії жіночих органів і, відповідно, до того, що жінка не зможе народжувати. Очевидно, що в XXI ст. в Україні простежуємо значний прогрес розвитку суспільства – економічний добробут, соціальна захищеність населення, доступ до інформації, рівний доступ до ресурсів. Але, водночас, слід пам’ятати, що тільки тоді, коли гендерна складова буде серед пріоритетів державної політики, Україна продовжуватиме динамічно розвиватись як правова демократична держава, що унеможливить повернення до тоталітарного минулого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Інститут статистики ЮНЕСКО. URL: <https://www.prostir.ua/?focus=v-ukrajini-46-zhinok-naukovtsiv-institut-statystyky-yunesko>. 2. Новейший философский словарь / сост. А. А. Грицанов. Мн.: Изд. В. М. Скакун, 1998. 886 с. 3. Причепий Є. М., Черній А. М., Гвоздецький В. Д., Чекаль Л. А. Філософія: посіб. для студ. вищих навч. закладів. К., 2001. С. 527–575. 4. Волянська О. Жінка та філософія. URL: <http://waking-up.org/rozdumy/zhinka-ta-filosofiya/?lang=uk> 5. Власюк Г. Жінка в українській науці: непрохана гостя. URL: <https://povaha.org.ua/zhinka-v-ukrajinskij-nautsi-neprohana-hostya/>. 6. Пурач В. Філософії: хоробрі і розумні. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/osvita-i-prosvita/filosofini-134831.html>. 7. Антологія феміністичної філософії / за ред. Елісон М. Джагер та Айрес М. Янг; пер. з англ. Б. Єгідис; наук. ред. пер. О. Іващенко. К.: Видавництво Соломії Павличко “Основи”, 2006. 800 с. 8. Рассел Б. Історія західної філософії / пер. з англ. Ю. Лісняка, П. Тарашука. К.: Основи, 1995. 759 с. 9. Аристотель. Політика // Аристотель. Сочинения: в 4-х т. Т. 4. М.: Мысль, 1983. 830 с. 10. Арістотель. Нікомахова етика / пер. з давньогрец. В. Ставнюк. К.: Авілон-Плюс, 2002. 480 с. 11. Слова чоловіків (1790–1793) / Кондорсе, Прюдом, Гійомар...; упор. Е. Бедентер. пер. з фран. О. Хоми. К.: Альтерпрес, 2006. 400 с. 12. Міл, Джон Стюарт. Про свободу: Есе / пер. з англ. К.: Видавництво Соломії Павличко “Основи”, 2001. 463 с. 13. Ясаї Ентони, де. Государство / пер. с англ. Г. Покатовича под ред. Ю. Кузнецова. М.: ИРИСЕН, 2008. 410 с.

REFERENCES

1. *Institut statystyky UNESCO* [UNESCO Institute for Statistics]. URL: <https://www.prostir.ua/?focus=v-ukrajini-46-zhinok-naukovtsiv-institut-statystyky-yunesko> 2. *Noveyshiy filosofskiy slovar'* [The latest philosophical dictionary] / Sost. A. A. Gritsanov. Mn.: Izd. V. M. Skakun, 1998. 886 p. 3. Prychepiy Ye. M., Cherniy A. M., Hvozdet'sky V. D., Chekal L. A. *Filosofiya: posibnyk dlya studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv* [Philosophy: a guide for university students]. K., 2001. P. 527–575. 4. Volyanska O. *Zhinka ta filosofiya* [Woman and philosophy]. URL: <http://waking-up.org/rozdumy/zhinka-ta-filosofiya/?lang=uk> 5. Vlasjuk H. *Zhinka v ukrajinskij nautsi: neprokhana hostya*. [Woman in Ukrainian Science: An Uninvited Guest]. URL: <https://povaha.org.ua/zhinka-v-ukrajinskij-nautsi-neprohana-hostya/> 6. Puhach V. *Filosofyni: khorobri i*

rozumni [Philosophers: brave and smart]. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/osvita-i-prosvita/filosofini-134831.html> 7. **Antolohiya feministychnoyi filosofiyi** [Anthology of Feminist Philosophy] / za red. Elison M. Dzhager ta Ayres M. Yang; per. z anhliyskoyi B. Yehidys; nauk. red. per. O. Ivashchenko. K.: Vydavnytstvo Solomiyi Pavlychko "Osnovy", 2006. 800 p. 8. Rassel B. **Istoriya zakhidnoyi filosofiyi** [History of Western Philosophy] / per. z anhl. U. Lisnyaka, P. Tarashchuka. K.: Osnovy, 1995. 759 p. 9. Aristotel'. **Politika** [Policy] // Aristotel'. Sochineniya: v 4-kh t. T. 4. M.: Mysl', 1983. 830 p. 10. Aristotel. **Nikomakhova etyka** [Nikomakhov ethics] / Per. z davnohrets. V. Stavnyuk. K.: Avilon-Plyus, 2002. 480 p. 11. **Slova cholovikiv (1790–1793)**. [Men's words (1790–1793)] / Kondorse, Pryudom, Giyomar...; upor. E. Bedenter. per. z fran. O.Khomy. K.: Alterpres, 2006. 400 p. 12. Mil, Dzhon Styuart. **Pro svobodu: Ese** [About freedom: Essay] / per. z anhl. K.: Vydavnytstvo Solomiyi Pavlychko "Osnovy", 2001. 463 p. 13. Yasai Yentoni, de. **Gosudarstvo** [State] / per. s angl. G. Pokatovicha pod red. Y. Kuznetsova. M.: IRISEN, 2008. 410 p.

Дата надходження: 08.07.2019 р.